

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-2.11>

I. В. Самойлова

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної освіти та спеціальної психології
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ВИКЛАДАННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена організації процесу інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами з використанням диференційованого підходу до викладання. Розкрити принципи диференційованого навчання, що включають кожного учня в освітній процес та шкільне життя, спонукають усіх співробітників та учнів школи до того, щоби брати участь у цій роботі з початкового етапу.

Розглянуто різноманітні принципи диференційованого викладання, а саме концепцію навчання, яке орієнтоване на потреби дітей, принцип використання різноманітних форм організації навчального процесу. Концепція навчання, орієнтованого на потреби дітей, передбачає організацію навчальної діяльності таким чином, щоби процес пізнання проходив шляхом спрямовування, моделювання, інтенсивного практичного навчання, надання допомоги педагогом для стимулювання розвитку самостійності.

Дослідження довело, що суттєвою перевагою диференційованого викладання є те, що воно дає можливість учням зрозуміти й застосовувати набуті на уроках знання й навички, а також організувати власну навчальну діяльність із деякою мірою самостійності шляхом вибору завдань. Застосування диференційованого викладання особливо актуально в роботі з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку. Більшість навчальних стратегій та підходів диференційованого викладання можна ефективно використовувати для задоволення потреб усіх учнів інклюзивних закладів освіти та в інших спеціалізованих освітніх закладах для оптимізації навчального процесу.

Акцентовано увагу на тому, що диференційоване викладання, як педагогічний підхід, може стати важливою основою організації уроків, оскільки воно спирається на ґрунтовну теоретичну й емпіричну базу і враховує важливість соціокультурного виміру в навчанні. Проаналізовано, що вчителі, які використовують у своїй практиці диференційоване викладання, виступають в ролі коуча, або наставника. Тому вони передають учням частку відповідальності за власне навчання, яку діти здатні прийняти, і поступово допомагають її розширювати.

Визначено, що диференційоване викладання надає можливість ефективного управління класом і ефективної організації навчального процесу. Це задовольняє індивідуальні потреби, розвиває сильні сторони дітей та забезпечує їхні інтереси безпосередньо в навчально-виховному процесі. Сучасні вчителі мають застосовувати такий курикулум та підходи викладання, що дають змогу ефективно працювати з дітьми із ширшим діапазоном навчальних відмінностей.

Ключові слова: диференційоване викладання, інклюзивна освіта, курикулум, універсальний дизайн, діти з особливими освітніми потребами.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства в Україні потребує створення нової системи освіти, орієнтованої на організацію процесу інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Необхідна наявність інклюзивних підходів у всіх шкільних планах. Принципи включення кожного учня в освітній процес та шкільне життя спонукають усіх співробітників та учнів школи до того, щоби брати участь у цій роботі з початкового етапу. Усі принципи включають в себе зрозумілі стратегії реформування освіти в напрямі створення інклюзивного освітнього середовища.

Тому вагомого значення набуває початкова ланка освіти, яка закладає фундамент підготовки школярів з особливими освітніми потребами. Упровадження диференційованого підходу до викладання, орієнтоване на потреби учнів, є над-

звичайно перспективним у навчанні розмаїтого учнівського колективу, зокрема й дітей з особливими освітніми потребами.

Адже не всі учні мають однаковий рівень підготовки, тому в педагогіці інклюзивної освіти відбувається постійний пошук інструментів, які дозволять досягти високих результатів якомога більшою кількістю учнів. Одним із таких інструментів є диференційоване викладання як специфічна організація освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми свідчить про особливості організації процесу інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Наукові праці вчених розкривають загально-теоретичні й організаційно-педагогічні аспекти проблеми інклюзивної освіти (Н. Артюшенко,

В. Бондар, Л. Будяк, І. Дмитрієва, А. Колупаєва, Т. Сак, В. Синьов, М. Семаго, А. Шевцов та інші); особливості психолого-педагогічного супроводу в умовах інклюзії (С. Миронова, С. Сорокоумова, Т. Зубарева, С. Кондратьєва, Л. Олтаржевська); формування професійної готовності педагогів до інклюзивної освіти (Ю. Бистрова, С. Миронова, М. Шеремет, Ю. Шуміловська й інші) тощо.

В. Синьов зазначає, що актуальною залишається проблема проєктно-групової та колективної творчої діяльності учнів з нормотиповим і порушеним розвитком в умовах освітньої інклюзії у процесі корекційного навчання дітей.

На думку А. Колупаєвої, Ю. Найди, диференційований підхід до викладання, орієнтований на потреби учнів, є надзвичайно перспективним у навчанні розмаїтого учнівського колективу, зокрема й дітей з особливими освітніми потребами.

Мета статті – узагальнення інформації щодо застосування диференційованого викладання на уроках математики як засобу задоволення освітніх потреб учнів інклюзивного класу.

Виклад основного матеріалу. Включення в освітній процес спеціальних методів навчання дітей з особливими освітніми потребами зумовлює необхідність чітких уявлень про рівень та потенційні можливості в навчанні кожного з них. Від вирішення проблеми залежить якість інклюзивного навчання, оскільки твердження про те, що управління без повноцінного інформаційного забезпечення – це управління «наосліп», сьогодні доведено всім перебігом розвитку сучасної системи спеціальної освіти.

Поняття «диференційоване викладання» досить нове у вітчизняній педагогіці. Натепер диференційоване викладання дослідники розглядають як концептуальний підхід та практичну технологію специфічної організації навчального процесу. У разі використання такого підходу педагог отримує можливість враховувати відмінності між учнями, їхні індивідуальні особливості. Результатом застосування такого підходу буде забезпечення оптимального результативного досвіду для кожного з них.

Диференційоване викладання ґрунтується на тому, що всі учні різні, тому завдання вчителя полягає насамперед у тому, щоб виявити ці відмінності й організувати навчальний процес таким чином, щоб забезпечити оптимально ефективний навчальний досвід для всіх учнів.

Застосування диференційованого викладання особливо актуально під час роботи з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку. Більшість навчальних стратегій та підходів диференційованого викладання можна ефективно використовувати для задоволення потреб усіх учнів інклюзивних закладів освіти та в інших спе-

ціалізованих освітніх закладах для оптимізації навчального процесу [2, с. 19].

Диференційоване викладання має на меті створення навчального середовища й організацію навчального процесу таким чином, щоб забезпечити успішне опанування курикулуму учнями з різними освітніми потребами. Диференційоване викладання доцільно застосовувати в роботі з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку, обдарованими дітьми, дітьми з різних культур в умовах як масових, так і спеціальних освітніх закладів. На відміну від традиційної системи викладання, яка передбачає використання стандартного навчального плану, єдині вимоги, провідну роль учителя в цьому процесі, у диференційованому викладанні головне місце належить індивідуальній навчальній діяльності дитини. Використання диференційованого викладання дає можливість задовольняти індивідуальні потреби, розвивати сильні сторони дітей, їхні інтереси безпосередньо в навчально-виховному процесі.

Теоретичну основу диференційованого викладання становить, з одного боку, концепція навчання, яке орієнтоване на потреби дітей, а з іншого – принцип використання різноманітних форм організації навчального процесу. Концепція навчання, орієнтованого на потреби дітей, передбачає організацію навчальної діяльності таким чином, щоб процес пізнання проходив шляхом спрямовування, моделювання, інтенсивного практичного навчання, надання допомоги педагогом для стимулювання розвитку самостійності.

Науковими дослідженнями (Дж. Рензуллі, Дж. Леппін, Т. Хейз, С. Каплан та інші) доведено, що застосування підходу, орієнтованого на дитину, є надзвичайно ефективним у роботі з учнями, які дещо відрізняються від загальноприйнятої «норми», та є одним із ключових чинників підвищення їхньої успішності. Отже, завдання на уроках необхідно підбирати (модифікувати, адаптовувати, спеціально створювати) відповідно до індивідуальних потреб учнів, що були виявлені у процесі спостереження за ними.

У концепції навчання, орієнтованого на потреби дітей, суттєво відчутний вплив теорій Л. Виготського. Наприклад, у ній головна роль відводиться соціальному компонентові навчання, а роль учителя полягає в тому, щоб створювати достатню кількість мотивувальних навчальних ситуацій, які сприяють розв'язанню деяких проблем учнів, навчальних, особистісних, психологічних тощо, без фрустрації [1, с. 44].

Отже, можна сказати, що натепер широке коло представників наукової та педагогічної думки вважають необхідним урахування різноманітних потреб та здібностей дітей у навчальному процесі.

Одним з основних принципів диференційованого викладання вважається застосування

різноманітних форм організації навчального процесу. Їх використання допомагає педагогам врахувати в навчальному процесі такі учнівські відмінності:

- рівень підготовленості – через коригування темпу навчання та рівня складності матеріалу;
- індивідуальні стилі навчання – через організацію різноманітних видів діяльності для того, щоб учні мали змогу отримувати й опрацювати інформацію різними способами та на різних рівнях;
- інтереси – спираючись на схильності, зацікавлення та бажання кожного учня, розібрати тему чи виробити вміння.

Виходячи з цих положень, доцільно виділити три підходи до диференціації викладання:

1) адаптація змісту, процесу та продукту навчальної діяльності;

2) варіювання вимог щодо ступеня виконання завдань учнями на конкретному уроці або протягом вивчення більш широкої теми;

3) застосовування всієї різноманітності форм і методів організації навчальної діяльності;

Дослідники диференційованого навчання виділяють чотири основні чинники, які забезпечують диференційоване викладання, як-от:

- а) зосередження на головних поняттях, ідеях та вміннях у кожній навчальній дисципліні;
- б) урахування індивідуальних відмінностей учнів;
- в) поєднання оцінювання та викладання;
- г) постійна адаптація, модифікація змісту, процесу (методів і форм) та продукту навчальної діяльності.

Про диференційоване викладання можна сказати як про підхід, що демонструє:

– прийняття педагогом всієї різноманітності учнівського колективу, тобто різних рівнів їхніх базових та поточних знань, їхню загальну підготовленість, навчальні інтереси й індивідуальні стилі навчання;

– навички педагога щодо організації процесу навчання учнів із різними навчальними можливостями в умовах одного класу;

– прагнення вчителя просувати учнів на більш високий рівень навчальних досягнень, забезпечувати їм особистий успіх та надавати необхідну підтримку і допомогу [5, с. 77].

Водночас варто зазначити, що більша частина педагогів загальноосвітніх шкіл ще недостатньо готові працювати з дітьми з особливостями психофізичного розвитку, а педагоги спеціальних освітніх закладів уже звикли використовувати єдину методику викладання для всіх учнів, тому вважають, що вони достатньою мірою використовують можливі методи та прийоми.

З огляду на те, що диференційоване викладання натепер малодосліджене в нашій країні, серед учителів (за даними О. Таранченко) поширені декілька помилкових припущень:

1) учні будуть погано підготовлені до підсумкового оцінювання (тестування);

2) унаслідок диференціації викладання вчитель створює нерівномірне, а тому несправедливе навантаження на окремих учнів;

3) учні не зможуть конкурувати в реальному житті [4, с. 27].

Суттєвою перевагою диференційованого викладання є те, що воно дає можливість учням зрозуміти й застосовувати набуті на уроках знання й навички, а також організувати власну навчальну діяльність із деякою мірою самостійності шляхом вибору завдань. Учням необхідно мати змогу осмислювати знання, навички та демонструвати володіння ними різними способами. Так само вчитель має виробити свій власний спосіб диференціації відповідно до індивідуального стилю викладання, мети навчального плану та можливостей школи. Диференційоване викладання, як педагогічний підхід, може стати важливою основою організації уроків, оскільки воно спирається на ґрунтовну теоретичну й емпіричну базу і враховує велике значення соціокультурного виміру в навчанні.

У диференційованому викладанні суттєва увага приділяється гнучкому об'єднанню дітей у групи, що, за сучасними науковими даними, має своїм наслідком розвиток навичок позитивної комунікації.

Диференційоване викладання дозволяє організувати індивідуальну та колективну роботу над автентичними завданнями.

Але педагогам необхідно зрозуміти, щоб навчити учнів з особливими потребами, вони мають більше працювати з ними, більше та докладніше пояснювати, ніж зазвичай під час фронтальної роботи з усім класом. У диференційованому викладанні від самого початку передбачається, що всі учні різні (навіть якщо їм встановлено однаковий діагноз), тому завдання вчителя полягає в тому, щоб виявити відмінності, відповідним чином адаптувати навчальний процес.

Такий підхід до викладання, орієнтований на потреби дітей, є дуже перспективним у навчанні всього багатоманітного учнівського колективу, незалежно від рівня підготовленості або відмінностей його учасників. Адже викладання диференціюється залежно від інтересів, стилів навчання і здібностей, рівня підготовленості та потреби в підтримці й допомозі.

Педагоги мають можливість змінювати методи опитування, використовувати альтернативи щодо вибору продукту діяльності чи форми і способу демонстрації результатів учнями. Це дає їм можливість удосконалювати свій педагогічний інструментарій та фахово вдосконалюватись, а учні засвоюють навчальну програму доступним для них способом в атмосфері підтримки

та заохочення до досягнення кращих результатів. Диференційоване викладання виступає універсальною практикою, що пропонує вчителям засоби навчання широкого учнівського загалу для здійснення позитивного впливу на навчальну діяльність в умовах сучасного класу.

Спеціалісти у сфері диференційованого викладання проводять аналогію між універсальністю цієї технології, універсальною моделлю навчання й універсальним дизайном, пропонують поєднати найкращі досягнення для надання підтримки учням, які відрізняються своїми навчальними потребами.

Отже, можна зробити висновок, що у процесі диференційованого викладання забезпечуються різні рівні ступінчастої підтримки, в учнів є доступ до різних навчальних контекстів, а також можливість вибору свого навчального середовища.

Диференційоване викладання набуло значного визнання, незважаючи на те, що воно все ще розвивається в теоретичному та практичному аспектах. Воно здатне озброїти вчителів теорією і практикою розв'язання освітніх завдань різної складності для широкого кола учнів у сучасних навчальних закладах. Незважаючи на те, що педагогам доводиться постійно вирішувати складні питання, пов'язані з особливостями учнів, ресурсами, що безперервно змінюються, і реформами, які повсякчас упроваджуються, практика має розвиватися на основі результатів актуальних досліджень. Разом із ними розширюються потенційні зиски від використання диференційованого викладання в освітній практиці.

Учителі, які використовують у своїй практиці диференційоване викладання, виступають в ролі коуча, або наставника. Вони передають учням частку відповідальності за власне навчання, яку діти здатні прийняти, і поступово допомагають їй розширювати. З досвідом такі педагоги вдосконалюють свою спроможність:

- оцінювати рівень підготовленості учнів за допомогою різних засобів;
- помічати й інтерпретувати індивідуальні особливості та, послуговуючись цими спостереженнями, визначати їхні інтереси й уподобання в навчанні;
- створювати різноманітні умови для здобуття учнями нової інформації й ідей;
- організовувати різні види діяльності, що дають змогу досліджувати ці ідеї, переводити їх у площину власних понять;
- забезпечувати учням різні способи вираження й розширення їхнього розуміння.

Отже, організація і методика впровадження диференційованого викладання дає змогу задо-

вольняти індивідуальні потреби, розвивати сильні сторони дітей та їхні інтереси у процесі уроку. Сучасні вчителі мають застосовувати такий курикулум та підходи викладання, що дають змогу ефективно працювати з дітьми із ширшим діапазоном навчальних відмінностей.

Висновки і пропозиції. Отже, можна зробити висновок, що диференційоване викладання – це концептуальний підхід і практична технологія планування й реалізації курикулуму й навчального процесу, що бере свій початок з усвідомлення важливих відмінностей між учнями. Диференційоване викладання дає змогу врахувати в навчальному процесі такі учнівські відмінності: рівень підготовленості – коригуванням темпу навчання та міри складності матеріалу; індивідуальні стилі навчання – забезпеченням розмаїтості видів діяльності, щоб учні мали змогу отримувати й опрацьовувати інформацію різними способами і на різних рівнях; інтереси – зважанням на схильності, зацікавлення та бажання самої дитини засвоїти певну тему чи виробити вміння, навички.

Перспективи дослідження цієї проблеми ми бачимо в розробленні методичних матеріалів для фахівців у галузі спеціальної освіти й батьків щодо застосування диференційованого викладання, забезпечувати схильність, зацікавлення та бажання самої дитини опанувати якусь тему чи виробити вміння.

Список використаної літератури:

1. Калініченко І. Сучасні підходи до організації навчально-виховного процесу в інклюзивних школах. *Спеціальна педагогіка*. 2013. № 3. С. 44–46.
2. Колупаєва А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. *Путівник для педагогів* : навчально-методичний посібник. Київ : АТОПОЛ, 2010. 96 с.
3. Сак Т. Індивідуалізація навчання учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі. *Особлива дитина*. 2014. № 4. С. 18–23.
4. Таранченко О. Загальні принципи здійснення адаптації та модифікації навчально-виховного процесу. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління* : навчально-методичний посібник / за ред. Л. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.
5. Федоренко О. Особливості впровадження технології спільного викладання у процесі навчання учнів з порушенням слуху в різних типах освітніх закладів. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 4. С. 75–80.

Samoilova I. Organization of differentiated teaching in the conditions of inclusive education

The article is devoted to the organization of the process of inclusive education of children with special educational needs using a differentiated approach to teaching. To reveal the principles of inclusion of differentiated learning, which include each student in the educational process and school life, encourage all employees and students of the school to take part in this work from the initial stage.

Various principles of differentiated teaching are considered, namely the concept of education, which is focused on the needs of children, and on the other - the principle of using various forms of organization of the educational process. The concept of learning focused on the needs of children provides for the organization of educational activities so that the process of cognition took place through guidance, modeling, intensive practical training, assistance to teachers to stimulate the development of independence.

Research has shown that the significant advantage of differentiated teaching is that it allows students to understand and apply the knowledge and skills acquired in the classroom, as well as to organize their own learning activities with a degree of independence by choosing tasks. The use of differentiated teaching is especially relevant when working with children with mental and physical disabilities. Most differentiated teaching strategies and approaches can be used effectively to meet the needs of all students in inclusive education institutions and other specialized educational institutions to optimize the learning process.

Emphasis is placed on the fact that differentiated teaching, as a pedagogical approach, can become an important basis for the organization of lessons, as it is based on a sound theoretical and empirical basis and takes into account the importance of socio-cultural dimension in learning. It is analyzed that teachers who use differentiated teaching in their practice act as a coach or mentor. Therefore, they give students a certain amount of responsibility for their own learning, which children are able to accept, and gradually help to expand it.

It satisfies the individual needs, to develop the strengths of children and their interests directly in the educational process. With participant teachers should use a curriculum and teaching approaches that allow to effectively work with children with a broader range of educational differences.

Key words: *differentiated teaching, inclusive education, curriculum, universal design, children with special educational needs.*